

“Hensynsløs kritik af alt bestående”

En artikel om kritisk tænkning som
opløsningsmiddel af DOXA¹⁾
– herskende og fastgroede tanker,

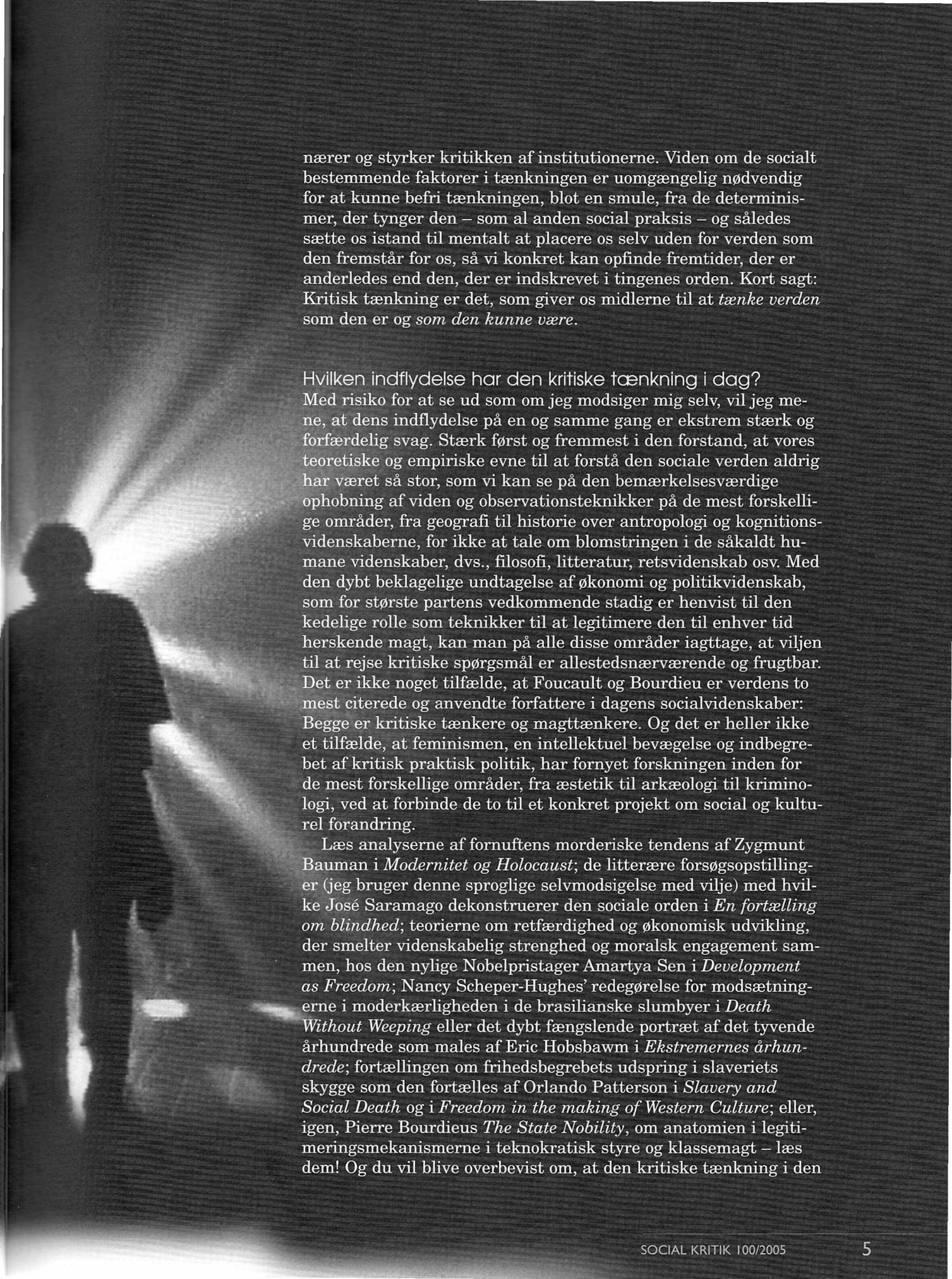

Af Loïc Wacquant

Hvad er kritisk tænkning for dig?

Man kan lægge to forskellige betydninger i begrebet kritik: Den ene kunne man kalde *kantiansk*, i slægt med filosofen fra Königsberg. Den henviser til den undersøgende vurdering af kategorier og former for viden med det formål at bestemme deres erkendelsesmæssige holdbarhed og værdi; den anden betydning kunne man kalde *marxistisk*. Her rettes fornuftens våben mod den socio-historiske virkelighed og sætter sig selv det mål at kaste lys over de skjulte former for dominans og udbytning, der former virkeligheden, på en sådan måde at lyset som kontrast afslører de alternativer, som dominans og udbytning modarbejder og udelukker – ihukommende Horkheimers definition på ’kritisk teori’ som en teori, der på en gang er forklarende, normativ, praktisk og reflektiv. Det forekommer mig, at den mest frugtbare kritiske tænkning er den, der placerer sig der, hvor disse to traditioner løber sammen og på den måde forener *erkendelsesteoretisk* og *social* kritik ved fortløbende aktivt og radikalt at stille spørgsmål både til etablerede former for tænkning og etablerede måder at leve sammen på – ’common sense’ eller *doxa* (inklusive den kritiske traditions *doxa*) – og samtidig til de sociale og politiske relationer, som gælder på et bestemt tidspunkt i et bestemt samfund.

Eller endnu bedre – der kan og skal være en synergi mellem disse to former for kritik, således at den intellektuelle kritiks udspørgen – begrebs-historien, den logiske dissektion af begreber, hypoteser og problematikker, diskursernes sociale genealogi, den arkæologiske undersøgelse af deres kulturelle fundamenter (alt det den tidlige Foucault kaldte *epistemer*) –

nærer og styrker kritikken af institutionerne. Viden om de socialt bestemmende faktorer i tænkningen er uomgængelig nødvendig for at kunne befri tænkningen, blot en smule, fra de determinismer, der tynger den – som al anden social praksis – og således sætte os istand til mentalt at placere os selv uden for verden som den fremstår for os, så vi konkret kan opfinde fremtider, der er anderledes end den, der er indskrevet i tingenes orden. Kort sagt: Kritisk tænkning er det, som giver os midlerne til at *tænke verden* som den er og *som den kunne være*.

Hvilken indflydelse har den kritiske tænkning i dag?

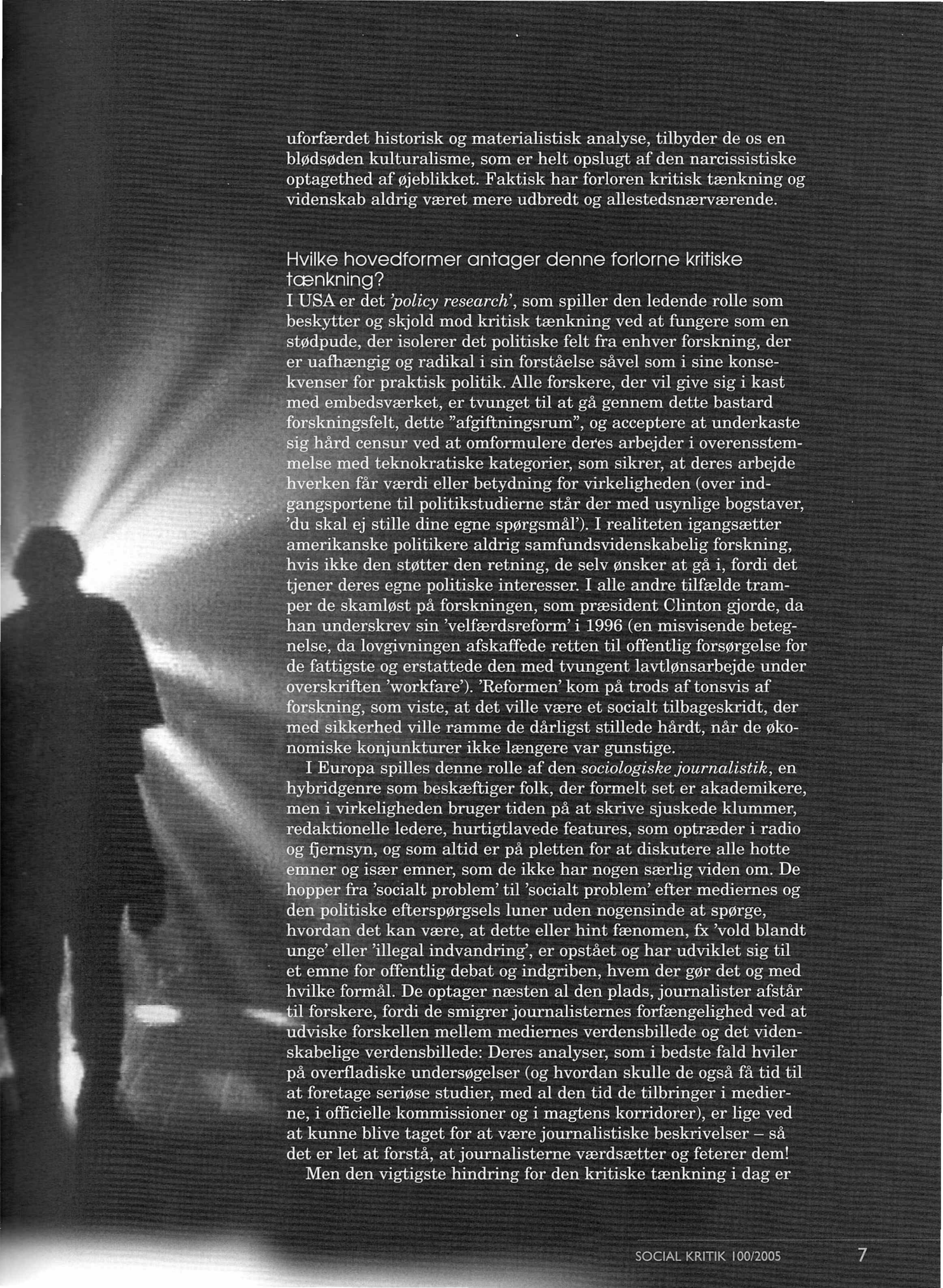
Med risiko for at se ud som om jeg modsiger mig selv, vil jeg mene, at dens indflydelse på en og samme gang er ekstrem stærk og forfærdelig svag. Stærk først og fremmest i den forstand, at vores teoretiske og empiriske evne til at forstå den sociale verden aldrig har været så stor, som vi kan se på den bemærkelsesværdige ophobning af viden og observationsteknikker på de mest forskellige områder, fra geografi til historie over antropologi og kognitionsvidenskaberne, for ikke at tale om blomstringen i de såkaldt humane videnskaber, dvs., filosofi, litteratur, retsvidenskab osv. Med den dybt beklagelige undtagelse af økonomi og politikvidenskab, som for største partens vedkommende stadig er henvist til den kedelige rolle som teknikker til at legitimere den til enhver tid herskende magt, kan man på alle disse områder iagttage, at viljen til at rejse kritiske spørgsmål er allestedsnærværende og frugtbar. Det er ikke noget tilfælde, at Foucault og Bourdieu er verdens to mest citerede og anvendte forfattere i dagens socialvidenskaber: Begge er kritiske tænkere og magttænkere. Og det er heller ikke et tilfælde, at feminismen, en intellektuel bevægelse og indbegrebet af kritisk praktisk politik, har fornyet forskningen inden for de mest forskellige områder, fra æstetik til arkæologi til kriminologi, ved at forbinde de to til et konkret projekt om social og kulturel forandring.

Læs analyserne af fornuftens morderiske tendens af Zygmunt Bauman i *Modernitet og Holocaust*; de litterære forsøgsopstillinger (jeg bruger denne sproglige selvmodsigelse med vilje) med hvilke José Saramago dekonstruerer den sociale orden i *En fortælling om blindhed*; teorierne om retfærdighed og økonomisk udvikling, der smelter videnskabelig strengthed og moralsk engagement sammen, hos den nylige Nobelpristager Amartya Sen i *Development as Freedom*; Nancy Scheper-Hughes' redegørelse for modsætningerne i moderkærligheden i de brasilianske slumbyer i *Death Without Weeping* eller det dybt fængslende portræt af det tyvende århundrede som males af Eric Hobsbawm i *Ekstremernes århundrede*; fortællingen om frihedsbegrebets udspring i slaveriets skygge som den fortælles af Orlando Patterson i *Slavery and Social Death* og i *Freedom in the making of Western Culture*; eller, igen, Pierre Bourdieus *The State Nobility*, om anatomien i legitimeringsmekanismerne i teknokratisk styre og klassemagt – læs dem! Og du vil blive overbevist om, at den kritiske tænkning i den

grad er i live, produktiv, og i fuld fart fremad. Og hvad mere er, den kritiske tænkning er ikke kun begrænset til de intellektuelle, der selvbevidst marcherer under dens bannere: Mange forskere, kunstnere og skribenter hjælper den frem uafhængigt af og somme tider på trods af deres personlige politiske engagement (eller mangel på samme), for så vidt som de afslører *skjulte sociale muligheder*, som er blevet skubbet til side, presset væk eller undertrykt, men som stadig er der, i omrids eller i gang med at tage form, i vores samtid.

Læg så til, at der aldrig har været så mange samfundsvidenskabsfolk og intellektuelle i bred forstand som i dag, at det generelle uddannelsesniveau i befolkningen stiger hele tiden, at sociologer, for nu blot at nævne dem, aldrig før har haft så stor indflydelse i offentligheden (vurderet ud fra antallet af bøger, de sælger, deres tilstedeværelse i medierne, deres direkte og indirekte deltagelse i den politiske debat). Man bliver fristet til at konkludere, at fornuften aldrig har haft større chance for at triumfere over den historiske tilfældighed i mellem menneskelige anliggender. I Frankrig har forlaget *'Raisons d'agir'* (Grund til at handle), som er grundlagt af Pierre Bourdieu efter de sociale uroligheder i 1995, voksende succes. De udgiver strengt faglige, men korte bøger, skrevet af ledende forskere i et tilgængeligt sprog om emner, der er af vital interesse for borgerne: Fra fjernsynsjournalistik til uddannelsesreformer, de nye ideologier, der skal gøre dereguleringen af arbejdsmarkedet til en naturlig ting. Denne succes vidner om, at der er en bred social efterspørgsel efter kritisk tænkning, og at samfundsvidenskaberne fuldt ud er i stand til at efterkomme den.

Og alligevel er denne, den selv samme kritiske tænkning forfærdelig *svag*: På den ene side fordi den alt for ofte lader sig spærre inde i og kvæle af det akademiske mikrokosmos (dette kan især iagttages i USA, hvor den sociale kritik løber rundt i cirkler og ender med at bide sig selv i halen, som en hund, der er blevet tosset efter at have været låst inde; og på den anden side fordi den kritiske tænkning i dag befinder sig ved foden af en veritabel, *symbolsk 'kinesisk mur'*, skabt af den neoliberale diskurs og dens mangfoldige biprodukter, der har invaderet alle sfærer i det kulturelle og sociale liv, og den må derudover forholde sig til konkurrencen fra en *forloren kritisk tænkning*, som under dække af tilsyneladende progressive udtryk, og mens den hylder 'individet', 'identiteten', 'multikulturalismen', 'diversiteten' og 'globaliseringen', inviterer os med til at underkaste os de herskende kræfter i verden, og især markedskræfterne. Akkurat mens klassestrukturen forstærkes og polariseres, mens kapitalens hypermobilitet giver det transnationale borgerskab en hidtil uset evne til at dominere, mens de herskende eliter i alle de store lande i samdrægtighed afmonterer de sociale sikkerhedsnet, som er blevet spændt ud gennem et århundredes arbejdskampe, og mens former for fattigdom, der minder om det nittende århundredes, genopstår og spredes, så underholder de os med "det nye fragmenterede samfund", "etnicitet", "mulighederne for kulturel sameksistens" og "forskellenes opblanding og sammensmeltning". Hvor der er brug for en

uforfærdet historisk og materialistisk analyse, tilbyder de os en blødsøden kulturalisme, som er helt opslugt af den narcissistiske optagethed af øjeblikket. Faktisk har forløren kritisk tænkning og videnskab aldrig været mere udbredt og allestedsnærværende.

Hvilke hovedformer antager denne forlørne kritiske tænkning?

I USA er det *'policy research'*, som spiller den ledende rolle som beskytter og skjold mod kritisk tænkning ved at fungere som en stødpude, der isolerer det politiske felt fra enhver forskning, der er uafhængig og radikal i sin forståelse såvel som i sine konsekvenser for praktisk politik. Alle forskere, der vil give sig i kast med embedsværket, er tvunget til at gå gennem dette bastard forskningsfelt, dette "afgiftningsrum", og acceptere at underkaste sig hård censur ved at omformulere deres arbejder i overensstemmelse med teknokratiske kategorier, som sikrer, at deres arbejde hverken får værdi eller betydning for virkeligheden (over indgangsportene til politikstudierne står der med usynlige bogstaver, 'du skal ej stille dine egne spørgsmål'). I realiteten igangsætter amerikanske politikere aldrig samfundsvidenskabelig forskning, hvis ikke den støtter den retning, de selv ønsker at gå i, fordi det tjener deres egne politiske interesser. I alle andre tilfælde tramper de skamløst på forskningen, som præsident Clinton gjorde, da han underskrev sin 'velfærdsreform' i 1996 (en misvisende betegnelse, da lovgivningen afskaffede retten til offentlig forsørgelse for de fattigste og erstattede den med tvungent lavtlønsarbejde under overskriften 'workfare'). 'Reformen' kom på trods af tonsvis af forskning, som viste, at det ville være et socialt tilbageskridt, der med sikkerhed ville ramme de dårligst stillede hårdt, når de økonomiske konjunkturer ikke længere var gunstige.

I Europa spilles denne rolle af den *sociologiske journalistik*, en hybridgenre som beskæftiger folk, der formelt set er akademikere, men i virkeligheden bruger tiden på at skrive sjuskede klummer, redaktionelle ledere, hurtigtlavede features, som optræder i radio og fjernsyn, og som altid er på pletten for at diskutere alle hotte emner og især emner, som de ikke har nogen særlig viden om. De hopper fra 'socialt problem' til 'socialt problem' efter mediernes og den politiske efterspørgsels luner uden nogensinde at spørge, hvordan det kan være, at dette eller hint fænomen, fx 'vold blandt unge' eller 'illegal indvandring', er opstået og har udviklet sig til et emne for offentlig debat og indgriben, hvem der gør det og med hvilke formål. De optager næsten al den plads, journalister afstår til forskere, fordi de smigrer journalisternes forfængelighed ved at udviske forskellen mellem mediernes verdensbillede og det videnskabelige verdensbillede: Deres analyser, som i bedste fald hviler på overfladiske undersøgelser (og hvordan skulle de også få tid til at foretage seriøse studier, med al den tid de tilbringer i medierne, i officielle kommissioner og i magtens korridorer), er lige ved at kunne blive taget for at være journalistiske beskrivelser – så det er let at forstå, at journalisterne værdsætter og feterer dem!

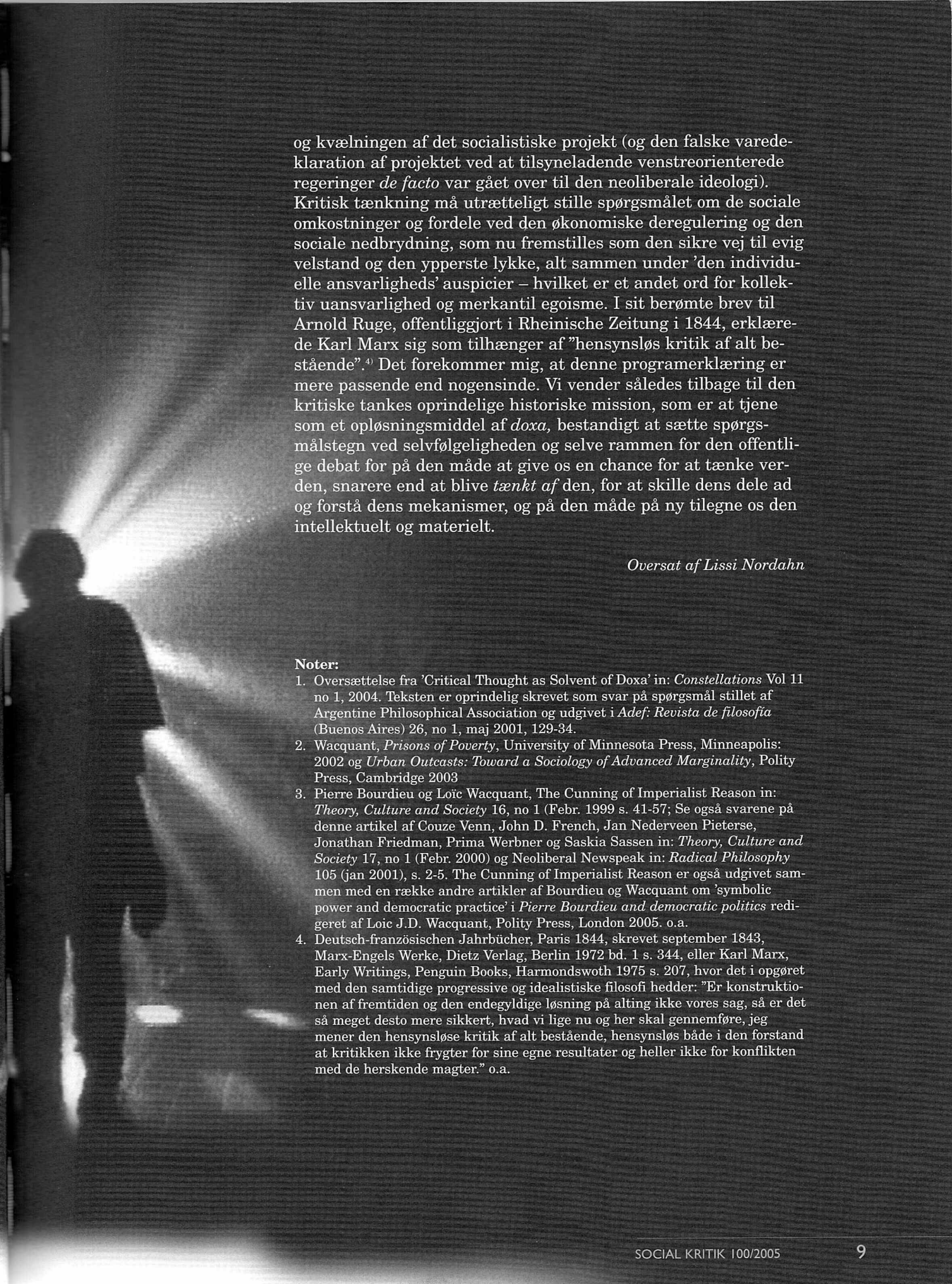
Men den vigtigste hindring for den kritiske tænkning i dag er

noget andet: Det er dannelsen af en egentlig *neoliberal internationale*, som er forankret i et netværk af tænke-tanke på USA's østkyst og videresendt via en række store internationale institutioner, Verdensbanken, EU-kommissionen, OECD, WTO osv., der spreder produkterne af forloren videnskab i et hastigt stigende tempo for bedre at kunne legitimere de socialt reaktionære politikker, som gennemføres overalt i det triumferende markeds æra. Jeg prøvede at vise dette i *Prisons of Poverty* med hensyn til den politi-taktik, der kaldes 'nul-tolerance', som blev globaliseret på mindre end et enkelt årti under tilskyndelse af Manhattan Institute i New York, dets epigoner og aktive og passive 'samarbejdspartnere' udenlands. I *Urban Outcasts* viste jeg det med hensyn til pseudobegrebet 'underklasse', som i alle de lande, hvor det bruges, tjener det formål at "lægge skylden over på ofret" ved at forklare de nye former for fattigdom i byerne med en påstand om, at der er opstået nye grupper af ryggesløse og orienteringsløse fattige.²⁾ I 'Den imperialistiske fornufts list'³⁾ prøvede Pierre Bourdieu og jeg at fremlægge skitsen til en kritisk analyse af udbredelsen og de praktiske og symbolske virkninger af denne nye verdensomspændende bibeludgave, der fremstiller verden som skabt af de multinationale selskaber som historiens sidste trin og det at give alting vareform som menneskehedens største bedrift. Denne bibel er på alles læber, inklusive de regeringer og intellektuelle, som hævder at være venstreorienterede og opfatter sig selv som progressive (nogle gange seriøst).

Hvilken rolle kan den kritiske tænkning spille konfronteret med afskyeligheden i de formidable uligheder, som den nye globale kapitalisme skaber?

Dens afgørende rolle er at skabe modstand, at være bølgebryder mod denne alt-ødelæggende markedets Molok, der starter med at smadre tænkningen og alle former for kulturelle udtryk, som nu er truet af død og ødelæggelse af kravet om profit og af den tøjlesløse forfølgelse af succes på markedet: Overvej lige, at Hillary Clinton fik syv millioner dollars i forskud og direktøren for General Electric, Jack Welsh, ni millioner, for to horrible bøger, der vil blive skrevet af ghostwriters, og hvor den ene vil beskrive sit liv som First Lady i det Hvide Hus og den anden fortælle om sit liv som top-direktør i et multinationalt foretagende, at Amazon.com kommer til at sælge læssevis af dem, før de overhovedet er trykt, mens talentfulde forfattere, digtere og unge forskere er ude af stand til at finde et forlag, der vil udgive dem, af den simple grund at alle forlæggere nu er nødt til at øge deres egne årlige profitforventninger på linie med fjernsyns- og filmindustriens, som de er blevet integreret i af de store kulturelle konglomerater.

Den kritiske tænkning skal med nidkær målrettethed splitte de usande floskler ad, afsløre påskuddene, demaskere løgnene og udpege de logiske og praktiske modsætninger i Kong Markeds og den triumferende kapitalismes diskurs, som spredes overalt gennem styrken i sin egen selvindlysende karakter i kølvandet på det brutale sammenbrud af det internationale bipolar system efter 1989

og kvælningen af det socialistiske projekt (og den falske varedel-
klaration af projektet ved at tilsyneladende venstreorienterede
regeringer *de facto* var gået over til den neoliberale ideologi).
Kritisk tænkning må utrætteligt stille spørgsmålet om de sociale
omkostninger og fordele ved den økonomiske deregulering og den
sociale nedbrydning, som nu fremstilles som den sikre vej til evig
velstand og den ypperste lykke, alt sammen under 'den individu-
elle ansvarligheds' auspicer – hvilket er et andet ord for kollek-
tiv uansvarlighed og merkantil egoisme. I sit berømte brev til
Arnold Ruge, offentliggjort i Rheinische Zeitung i 1844, erklære-
de Karl Marx sig som tilhænger af "hensynsløs kritik af alt be-
stående".⁴⁾ Det forekommer mig, at denne programmerklæring er
mere passende end nogensinde. Vi vender således tilbage til den
kritiske tankes oprindelige historiske mission, som er at tjene
som et opløsningsmiddel af *doxa*, bestandigt at sætte spørgs-
målstegn ved selvfølgheden og selve rammen for den offentli-
ge debat for på den måde at give os en chance for at tænke ver-
den, snarere end at blive *tænkt af* den, for at skille dens dele ad
og forstå dens mekanismer, og på den måde på ny tilegne os den
intellektuelt og materielt.

Oversat af Lissi Nordahn

Noter:

1. Oversættelse fra 'Critical Thought as Solvent of Doxa' in: *Constellations* Vol 11 no 1, 2004. Teksten er oprindeligt skrevet som svar på spørgsmål stillet af Argentine Philosophical Association og udgivet i *Adef: Revista de filosofia* (Buenos Aires) 26, no 1, maj 2001, 129-34.
2. Wacquant, *Prisons of Poverty*, University of Minnesota Press, Minneapolis: 2002 og *Urban Outcasts: Toward a Sociology of Advanced Marginality*, Polity Press, Cambridge 2003
3. Pierre Bourdieu og Loïc Wacquant, The Cunning of Imperialist Reason in: *Theory, Culture and Society* 16, no 1 (Febr. 1999 s. 41-57; Se også svarene på denne artikel af Couze Venn, John D. French, Jan Nederveen Pieterse, Jonathan Friedman, Prima Werbner og Saskia Sassen in: *Theory, Culture and Society* 17, no 1 (Febr. 2000) og Neoliberal Newspeak in: *Radical Philosophy* 105 (jan 2001), s. 2-5. The Cunning of Imperialist Reason er også udgivet sammen med en række andre artikler af Bourdieu og Wacquant om 'symbolic power and democratic practice' i *Pierre Bourdieu and democratic politics* redigeret af Loïc J.D. Wacquant, Polity Press, London 2005. o.a.
4. Deutsch-französischen Jahrbücher, Paris 1844, skrevet september 1843, Marx-Engels Werke, Dietz Verlag, Berlin 1972 bd. 1 s. 344, eller Karl Marx, *Early Writings*, Penguin Books, Harmondsworth 1975 s. 207, hvor det i opgøret med den samtidige progressive og idealistiske filosofi hedder: "Er konstruktionen af fremtiden og den endegyldige løsning på alting ikke vores sag, så er det så meget desto mere sikkert, hvad vi lige nu og her skal gennemføre, jeg mener den hensynsløse kritik af alt bestående, hensynsløs både i den forstand at kritikken ikke frygter for sine egne resultater og heller ikke for konflikten med de herskende magter." o.a.